24/03/2023

Ιωαννίκιος Βατοπαιδινός: Ένας Κύπριος Αγιορείτης στα χρόνια της Επανάστασης

/ Αγιορείτικα

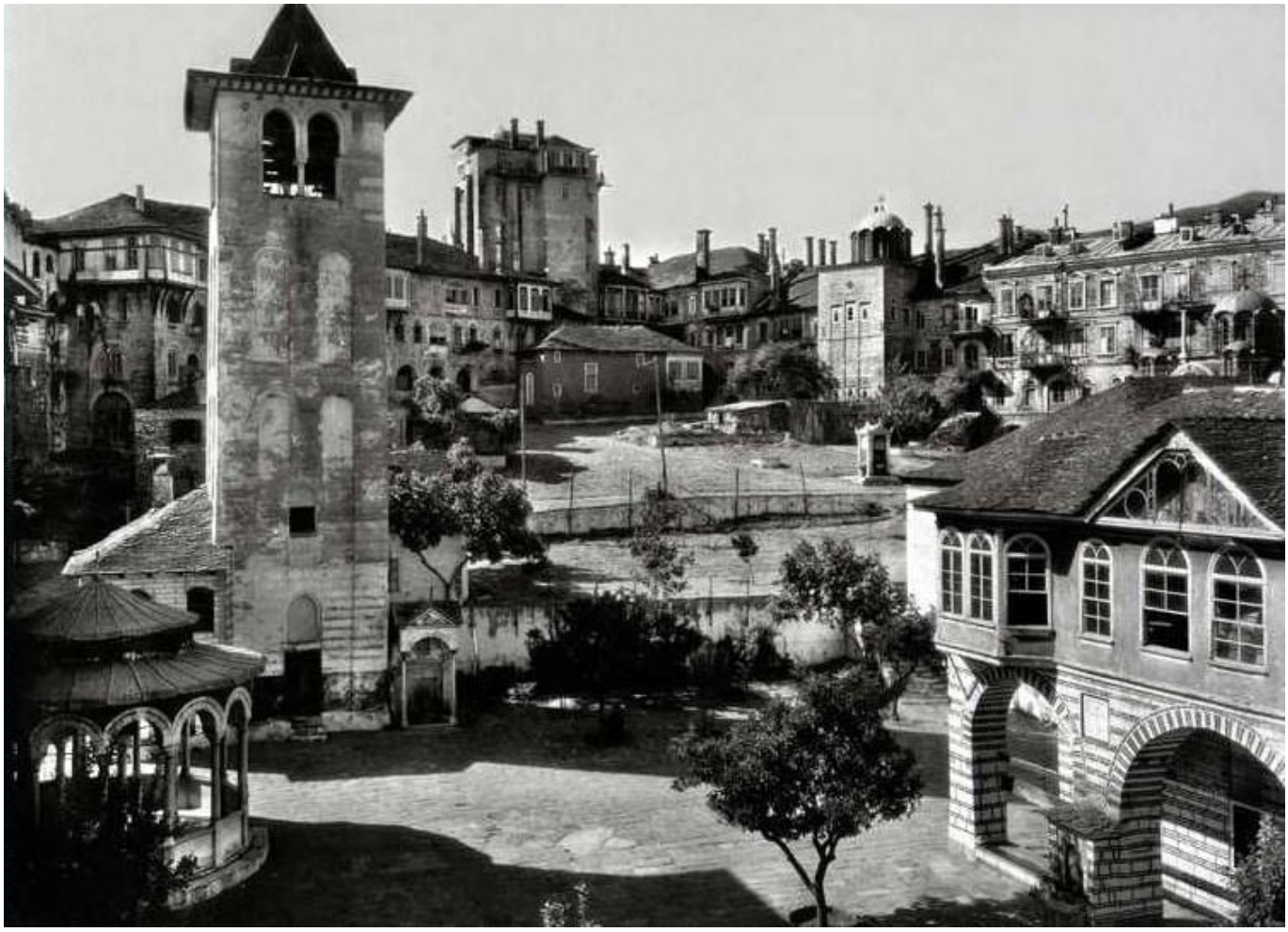

Στο πρόσφατο βιβλίο «Πτυχές και διαθλάσεις του κυπριακού 1821. Πρόσωπα, σχέδια και σκιές» (Λευκωσία: εκδόσεις Ρίζες, 2022) και στο κεφάλαιο «Ο «κυπριακός κύκλος» της Ακαδημίας των Κυδωνιών και του Φιλολογικού Γυμνασίου Σμύρνης στην προεπαναστατική περίοδο (1815-1820)» παρουσιάζω άγνωστα στοιχεία από τη φοίτηση στα δύο εκπαιδευτήρια της Ιωνίας στη δεκαετία του 1810, Κυπρίων κληρικών και λαϊκών.

Μελετώντας συστηματικά τους καταλόγους συνδρομητών των ελληνικών βιβλίων της δεκαετίας του 1810, εντόπισα ως μαθητές των σχολών των Κυδωνιών και της **Σμύρνης**, εκτός των Κυπρίων που ήδη γνωρίζαμε, δηλαδή τον **Δημήτριο Θεμιστοκλή** (1792-1848) και τον κατόπιν μητροπολίτη Μεσημβρίας Σαμουήλ

(1782-1855) και άλλους τέσσερις: Τον ιεροδιάκονο Ιλαρίωνα (Πασχαλίδη, κατόπιν αρχιμανδρίτη στη «γραικορωσική εκκλησία του Αμστελοδάμου»), τον επίσης **ιεροδιάκονο Ιωαννίκιο**, τον συνονόματο του τελευταίου, *«Έξαρχο του Αγ. Κύπρου»* (Κυπριανού), κατόπιν αρχιεπίσκοπο Κύπρου (1840-1849) και τον Ανδρέα Χ. Δαβίδ, μετέπειτα συμβολαιογράφο στην Ερμούπολη.

Ο σημαντικός για τις μέχρι τώρα γνώσεις μας και για τα δεδομένα της εποχής αριθμός των **Κυπρίων** μαθητών στην Αιολίδα το 1811-1820 οφείλεται, όπως υποστηρίζω, κατά κύριο λόγο στον άνεμο αναδημιουργίας και την εκπαιδευτική άνοιξη που έφερε ή άνοδος στον θρόνο της Εκκλησίας του **Αποστόλου Βαρνάβα** του αρχιεπισκόπου Κυπριανού, του απαγχονισθέντος την 9η Ιουλίου 1821 στο κέντρο της **Λευκωσίας**. Και αξίζει να προστεθεί ότι δεν ήταν οι μόνοι, καθώς το 1819 στην **Πατριαρχική Ακαδημία,** στην Κωνσταντινούπολη, εντοπίζονται άλλοι δύο Κύπριοι μαθητές. Εξάλλου, στον **Κυπριανό** οφείλεται η ανασύσταση της **Ελληνικής Σχολής Λευκωσίας,** το 1812 και η ίδρυση της αντίστοιχης Σχολής στη Λεμεσό, το 1819. Μια δράση για την οποία ο Κωνσταντίνος Οικονόμος τον είχε εγκωμιάσει, τον Αύγουστο του 1816, πιθανότατα ύστερα από επίσκεψή του στην Κύπρο, με τα εξής: «(…) διά σε η εκκλησία καυχάται, η Κύπρος κομπάζει· η Ελλάς τιμάται· το γένος λαμπρύνεται». (Κ. Οικονόμος προς **Κύπρου Κυπριανό**, Σμύρνη, 21 Αυγούστου 1816, στο Κώστας Λάππας – Ρόδη Σταμούλη, «Κωνσταντίνος Οικονόμος ο εξ Οικονόμων. Αλληλογραφία, τόμ. Α΄ 1802-1817», Αθήνα 1989, σελ. 203).

Ο **«Ιωαννίκιος ιεροδιάκονος»** είναι συνδρομητής σε πέντε βιβλία (έτη 1815, 1816, 1818, 1819 και 1820), ως μαθητής στις Κυδωνίες στα τρία πρώτα και κατόπιν στους καταλόγους της Σμύρνης. Η τεκμηρίωση για τη χρονική διαμονή του στην Αιολίδα και τη φοίτησή του και στις δύο σχολές, μου επέτρεψαν την υπόθεση για ταύτιση με τον **Ιωαννίκιο Βατοπαιδινό,** που γεννήθηκε στον Πεδουλά της Μαραθάσας, μεγάλη ορεινή κοινότητα κοντά στη **Μονή Κύκκου,** παρότι οι μέχρι σήμερα βιογραφικές αναφορές είναι ελλιπείς και αντιφατικές, με σημαντικότερη πηγή την έκδοση από τον π. Δημήτριο Στρατή, «Αρχειακά έγγραφα **Ιωαννικίου Βατοπαιδινού** του Κυπρίου (± 1871)», Άγιον Όρος 2005.

Η υπόθεσή μου επιβεβαιώθηκε με τον εντοπισμό στο **Αρχείο της Μονής Βατοπαιδίου** του αποδεικτικού της εξέτασης του Ιωαννικίου στα «Στοιχεία Αριθμητικής και Συμβολικού Λογισμού», τον Φεβρουάριο του 1818 στη Σμύρνη. Τον εξέτασε ο **«Νικόλαος Γεωργιάδης Σμυρναίος, Διδάσκαλος της Μαθηματικής»** [του Φιλολογικού Γυμνασίου]. Φωτογραφία του σημαντικού αυτού εγγράφου δημοσιεύεται στο βιβλίο και ευχαριστώ για την ανταπόκριση και συμβολή στην έρευνά μου τον μοναχό **Αδριανό Βατοπαιδινό** και για την άδεια

δημοσίευσης τον ηγούμενο της **Μονής Βατοπαιδίου, γέροντα Εφραίμ.**

Ο ιεροδιάκονος Ιωαννίκιος, λοιπόν, σπούδασε στις Κυδωνίες και στη Σμύρνη στο διάστημα 1815-1819 (πιθανόν και πριν από το 1815). Εκεί υπογράφει και αναφέρεται ως «Κύπριος» και όχι ως **«Βατοπαιδινός»,** επομένως η μετάβασή του στον Άθωνα πιστεύω θα έγινε μετά τις σπουδές του (στο **Βατοπαίδι** μόναζε ο θείος του, ιερομόναχος Θεοδώρητος). Η μόρφωσή του και η θέση της Μονής Βατοπαιδίου στη μοναστική πολιτεία, του επέτρεψαν γρήγορα να ξεχωρίσει και στα αμέσως επόμενα χρόνια (1821-1832) άσκησε με επιτυχία τα καθήκοντα του «γραμματέως του Κοινού», στη δύσκολη και για το Άγιο Όρος περίοδο της **Ελληνικής Επανάστασης** (Αλέξανδρος Λαυριώτης (Λαζαρίδης), «Έγγραφα Αγίου Όρους της Μεγάλης Ελληνικής Επαναστάσεως 1821-1832», τόμ. Α΄, Αθήνα 1966, σσ. 22-23).

Πολλά χρόνια αργότερα (μετά το 1858) διετέλεσε και «πρωτεπίτροπος» της Κοινότητας. Ενδιάμεσα, στάλθηκε από το μοναστήρι του στο Βουκουρέστι, το 1833 και, ως αρχιμανδρίτης πια, στο Ιάσιο, το 1835-1836. Το 1833, συνάντησε στο Βουκουρέστι τον παλιό του δάσκαλο στις Κυδωνίες, Θεόφιλο Καΐρη, που επισκέφθηκε για αρκετούς μήνες τις Ηγεμονίες για εράνους για το Ορφανοτροφείο που σκόπευε να ιδρύσει. Ο Καΐρης γράφει στην αδελφή του ότι «ο κύριος Ιωαννίκιος ο Κύπριος» ήταν συνέξαρχος του Αγίου Όρους στο Βουκουρέστι «και συνέπραξε προθύμως εις ό,τι ήτο δυνατόν υπέρ εμού» (Θεόφιλος Καΐρης προς Ευανθία Καΐρη, Βουκουρέστι, 31 Αυγούστου 1833, στο Δημήτριος Ι. Πολέμης (έκδ.), «Αλληλογραφία Θεοφίλου Καΐρη. Μέρος Πρώτον. Επιστολαί Θεοφίλου Καΐρη. Τόμος Πρώτος 1814-1839», Άνδρος 1994, σελ. 92).

Από το 1846 μέχρι το 1858 ήταν επόπτης των βατοπαιδινών κτημάτων στις Παραδουνάβιες ηγεμονίες με έδρα το Κισνόβι, τη σημερινή πρωτεύουσα της Μολδαβίας, πόλη με ιδιαίτερη σημασία για τα αγιορείτικα κτήματα στη Βεσσαραβία και για την ιστορία της Φιλικής Εταιρείας. Για τα χρόνια που έζησε στις Ηγεμονίες έχει εκδοθεί η πλούσια αλληλογραφία του, από τον π. Δημήτριο Στρατή, που αναφέρθηκε πιο πάνω. Επέστρεψε στο Άγιο Όρος και στο Βατοπαίδι το 1858, τη χρονιά που ολοκληρώθηκε η αγιογράφηση και ο εξωραϊσμός του προστώου της Μονής με δαπάνες του. Τη δωρεά του υποδεικνύει μια καλλιγραφημένη και άριστα διατηρημένη μέχρι τις μέρες μας αφιερωματική επιγραφή του ίδιου έτους, στην είσοδο της Μονής, για τον «κτίτορα και φιλοΐστορα του θόλου (…) Ιωαννίκιο (…) ιθαγενή της Κύπρου».

Ο Κύπριος μοναχός δώρισε χρήματα και εξήντα τόμους βιβλίων και στην Ελληνική Σχολή Λευκωσίας το 1860, στην εποχή αναδιοργάνωσής της επί Μακαρίου Α΄ (1859-1865), ενώ απέστειλε αφιερώματα και στον κεντρικό ναό της γενέτειράς

του, στον Πεδουλά (Κ. Κοκκινόφτας, «Ο Κύπριος αρχιμανδρίτης Ιωαννίκιος Βατοπεδινός», Απόστολος Βαρνάβας, ΝΖ΄, τεύχ. 9 (Σεπτέμβριος 1996), σσ. 391-395). Στην αγιογράφηση που έγινε με χορηγία του στην είσοδο της Μονής Βατοπαιδίου ξεχωρίζουν οι μορφές της «Σοφής Σεβίλας και των σοφών» Αριστοτέλη, Σοφοκλή, Πλάτωνα, Απολλώνιου [του μαθηματικού] και [Θ]ούλη, βασιλιά της Αιγύπτου. Η παρουσία των αρχαίων σοφών λειτουργεί ως εισαγωγή στις υπόλοιπες μορφές και παραστάσεις από την ορθόδοξη λατρεία που αγιογραφούνται. Ταυτόχρονα, όμως, ήταν και μια ευκαιρία για τον Κύπριο Βατοπαιδινό μοναχό – χορηγό να αποτυπώσει και όσα διδάχθηκε στη νεανική του ηλικία στις Κυδωνίες και στη Σμύρνη, στην εποχή της ακμής των δύο σχολών και της εκπαιδευτικής αναγέννησης της προεπαναστατικής περιόδου.

Αξίζει να προστεθεί ότι με τη Μονή Βατοπαιδίου είχε ιδιαίτερες σχέσεις ο αρχιεπίσκοπος (1810-1821) Κυπριανός, ο μάρτυρας της 9ης Ιουλίου 1821. Στο διάστημα της εικοσαετούς του παραμονής στις Παρίστριες Ηγεμονίες (1783-1802) είναι βέβαιο ότι θα γνώρισε και θα σχετίστηκε με αρκετούς Αγιορείτες μοναχούς. Ως αρχιεπίσκοπος, το 1813 είχε δεχθεί έναν Βατοπαιδινό μοναχό για ζητείες στην Κύπρο (σώζεται επιστολή του Κυπριανού προς τους επιτρόπους της Μονή Βατοπαιδίου, ημερομ. 21 Σεπτεμβρίου 1813), ενώ ο Ματθαίος Βατοπαιδινός το 1820 έγραψε εγκωμιαστικό ποίημα προς τον Κυπριανό, ύστερα από μακρά παραμονή του στην Κύπρο. Από τους Κύπριους μοναχούς της αθωνικής μονής στο πρώτο μισό του 19ου αιώνα, ο Θεοδώρητος ο νεότερος, συγγενής κι αυτός του Ιωαννικίου, είχε διατελέσει διάκονος του αρχιεπισκόπου Κυπριανού (Λήδρας Επιφάνιος, «Ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός και το Άγιον Όρος», στον τόμο Ιερά Βασιλική και Σταυροπηγιακή Μονή Μαχαιρά, «Κύπρου Κυπριανός. Ο ποιμήν ο καλός. Ιστορικολογοτεχνική παρουσίαση του βίου του», Κύπρος 2021, σσ. 225-263).

Ο εντοπισμός των Κυπρίων μαθητών στις **Κυδωνίες** επέτρεψε την ταύτιση τεσσάρων από αυτούς ανάμεσα στους 16 Έλληνες σπουδαστές της Σχολής που υπέγραψαν μαζί με τον Ambroise Firmin Didot (ο οποίος τότε ακριβώς υιοθέτησε το όνομα Ανάχαρσις), την «ογδόη Ελαφηβολιώνος» του 1817, το γνωστό «Ψήφισμα» με το οποίο αποκήρυτταν την «χύδην και αγοραίαν [φωνήν]», ως πάντη ανοίκειον ημίν τοις των Ελλήνων εκείνων απογόνοις» και αποφάσισαν «ηνίκ’ αν συνώμεν, ελληνιστί πάντας ημάς συνδιαλέγεσθαι καταναγκάζειν» (Ανώνυμος (Ambroise Firmin-Didot), Notes d’un voyage fait dans le Levant en 1816 et 1817, Παρίσι χ.χ. (1826), σελ. 386). Πρόκειται για ένα πολύ σημαντικό κείμενο, τόσο για τη στροφή προς την αρχαιότητα και τον εθνικό προσδιορισμό στις παραμονές της Επανάστασης, όσο και ως προς το γλωσσικό ζήτημα, με τη δήλωση υποστήριξης της «ελληνικής» – αρχαΐζουσας και την καταδίκη της «δημοτικής» της εποχής.

Στο «Ψήφισμα» αναφέρονται και οι τότε σχολαρχούντες «του Ελληνομουσείου Κυδωνιών», οι **Θεόφιλος** [Καΐρης], Γρηγόριος [Σαράφης] και Ευστράτιος [Πέτρου ή Πετρίδης]. Το κείμενο υπέγραψαν με τα δυο τους ονόματα, το χριστιανικό και το αρχαιοελληνικό που υιοθέτησαν, και οι Κύπριοι σπουδαστές Ιωαννίκιος – Αριστείδης, Δημήτριος – Θεμιστοκλής, Σαμουήλ – Νικίας και Ιλαρίων – Ξενοφών. Ο Αριστείδης του ψηφίσματος, ο οποίος υπογράφει τρίτος στη σειρά μετά τον Ανάχαρσι, είναι ο Ιωαννίκιος ο Βατοπαιδινός.

Πηγή: pemptousia.gr/Επιμέλεια ανάρτησης Στέλιος Κούκος